

Bogusław Pietrzak*

Krzysztof Jackowicz
Czynniki polityczne w bankowości. Ujęcie empiryczne
Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2013

Na polskim rynku wydawniczym ukazała się ostatnio książka o niezwykle interesujących, ważnych i wartościowych cechach, pozwalających poważnie rozszerzyć wiedzę na temat zasad funkcjonowania i rozwoju sektora bankowego. Jest nią pozycja autorstwa Krzysztofa Jackowicza pt. *Czynniki polityczne w bankowości. Ujęcie empiryczne*. W naszej literaturze bankowej ma ona charakter unikatowy, oryginalny i pionierski. Publikacje będące efektem dotychczasowych badań na temat analizowanych w książce problemów, po pierwsze pojawiły się na większą skalę stosunkowo niedawno, w zasadzie dopiero po 2000 r., a po drugie w Polsce osobą, która rozpoczęła i systematycznie oraz konsekwentnie prowadzi takie badania jest właśnie Krzysztof Jackowicz. Nie może więc dziwić fakt, że książka ta ujmująca w szerokim zakresie merytorycznym i metodologicznym kwestie dotyczące oddziaływania czynników politycznych na funkcjonowanie i jego efekty sektora bankowego w Polsce jest pierwszą pozycją o wieloaspektowym, wszechstronnym charakterze. Dowodem na to może być m.in. przedstawiona w zakończeniu publikacji bibliografia, która obejmuje zaledwie kilka pozycji polskiej literatury ekonomicznej, wśród których znajdują się głównie publikacje autorstwa bądź współautorstwa K. Jackowicza.

Lektura książki pozwala mi na stwierdzenie, że przyjęcie metody badawczej polegającej na prowadzeniu wywodów o charakterze indukcyjnym dało wysoce interesujące, pożyteczne i wiarygodne rezultaty. Jestem przekonany, że ten pozytywny efekt jest wynikiem:

---

* Prof. dr hab. Bogusław Pietrzak jest kierownikiem Zakładu Finansów Publicznych w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie.

- ❖ wykorzystania do formułowania ocen, wniosków i postulatów starannie wyselekcjonowanego materiału empirycznego, przyjęcia założenia, że kryterium doboru obserwacji było ich uzyskanie przy użyciu metod statystycznych i ekonometrycznych: *pozwalających odróżnić to, co jest trwałe i stabilne w rzeczywistości gospodarczej od tego, co ma w niej przypadkowy charakter, ostrożności w formułowaniu wniosków dla zminimalizowania ich zniekształcenia poprzez przyjęcie założenia, aby: zgromadzona wiedza o analizowanych zjawiskach czyniła prawdopodobieństwo popełnienia błędu rozsądnie małym.*

Wymienione wyżej cechy prowadzonych w książce rozważań w pełni uzasadniają użycie w jej tytule zwrotu „ujęcie empiryczne”.

- ❖ precyzyjnego określenia przedmiotu zainteresowania badawczego autora wyrażającego się w ustaleniu wiodących płaszczyzn badawczych.

Obszarem dociekań są słusznie podmioty tworzące niższy szczebel systemu bankowego, niezależnie od ich struktury własności i formy organizacyjnej. Koncentracja wysiłku badawczego na operacyjnym poziomie bankowości ma pełne uzasadnienie. Słusznie bowiem autor, uzasadniając pominięcie w badaniach politycznej niezależności banku centralnego czy też problemów związanych z prywatyzacją banków, pisze: *pierwsze pominięcie wynika stąd, że przedmiotowy zakres tej pracy obejmuje tylko niższy szczebel organizacyjny systemu bankowego. Drugie zaś związane jest z tym, że decyzje prywatyzacyjne, jeśli nie wyłącznie, to w głównej mierze zapadają na poziomie struktur rządowych, a nie w zainteresowanych bankach.*

Użyte w tytule pojęcie „czynniki polityczne”, obejmując sobą dwa elementy: okoliczności zwiększające prawdopodobieństwo wywierania presji politycznej na banki oraz skuteczne oddziaływanie przez banki na ich konkurencyjność, regulacyjne i nadzorcze otoczenie, a po drugie powiązania polityczne banków i ich klientów, pozwoliły na wykorzystanie szerokiego pola obserwacji działania owych czynników politycznych.

Pomocnym elementem w realizowanej procedurze analityczno-badawczej jest przyjęcie rozróżnienia bezpośredniego (naciski na banki wynikają z ich własnych powiązań) i pośredniego (presja na banki nie wynika z ich powiązań ze światem polityki, ale z koneksji politycznych klientów), wpływu czynników politycznych na podmioty sektora bankowego. Podporządkowanie struktury pracy dążeniom do poszukiwania odpowiedzi na wiodące, z punktu widzenia wcześniej wyrażonych intencji i zamiarów autora, pytań badawczych, wytyczyło ścieżkę jego dociekań.

Pytania te sformułowano następująco:

- ❖ jak bezpośrednio oddziałujące czynniki polityczne wpływają na sposób funkcjonowania banków i osiągnane przez nie rezultaty gospodarowania, zwłaszcza finansowe;
- ❖ jakie są warunki, czynniki i rezultaty pośredniego (polityczne powiązania klientów banków) wywierania presji politycznej w sferze decyzji kredytowych banków i ich finansowania;

- ❖ jakie są warunki, czynniki i rezultaty pośredniego wywierania presji politycznej w sferze profilu ryzyka banków;
- ❖ jak kształtuje się wykorzystanie przez banki czynników politycznych jako narzędzi kształtowania konkurencyjnego, regulacyjnego i nadzorczego ich otoczenia;
- ❖ jaka jest zależność roli czynników politycznych w bankowości od stopnia rozwoju poszczególnych państw.

Istotnym zabiegiem metodologicznym, ale mającym również poważne znaczenie dla rozważań merytorycznych, a ponadto zwiększającym komfort czytelnika, jest uszczegółowienie na początku kolejnych rozdziałów przedstawionych wyżej pytań głównych.

Wyraźne, konkretne, jednoznaczne sformułowanie pytań badawczych oraz zachowanie pożądanego dla osiągnięcia satysfakcjonujących wyników logicznych związków struktury merytorycznej i formalnej pracy, stało się niezwykle cenną podstawą do wyznaczenia klarownej i przekonującej drogi postępowania badawczego, podążanie którą pozwoliło autorowi na systematyczne i konsekwentne gromadzenie merytorycznych argumentów uzasadniających słuszność formułowanych spostrzeżeń i wniosków.

Wysocze pozytywną cechą dociekań autora jest umiejętne połączenie w nich aspektu systemowo-teoretycznego z tytułowym ujęciem empirycznym. Prowadząc wywody oparte na empirycznych badaniach dotyczących wszechstronnych interakcji banków ze sferą polityki w szerokim zakresie, Jackowicz korzysta z dorobku teoretycznego nauk ekonomicznych i, jak sam stwierdza, odwołuje się do niego dość często, głównie na poziomie rozważań szczegółowych.

Autor realistycznie podchodzi do sprawy wykorzystania w rozważaniach, dla ich potencjalnego uporządkowania i wykorzystania alternatywnego i atrakcyjnego sposobu prezentowania efektów, konfrontacji teorii z praktyką. Dostrzega (potwierdza to literatura przedmiotu), że: *konstrukcja teoretyczna obejmująca wszystkie interakcje banków ze sferą polityki ... obecnie nie istnieje, a co więcej jest mało prawdopodobne, że powstanie w najbliższych latach.*

Wskazując na przyjęte i systematycznie scharakteryzowane oraz z determinacją przez autora realizowane założenia wyznaczające charakter zastosowany w pracy metody badawczej, można stwierdzić, że stały się one podstawą prowadzonych na niezwykle wysokim poziomie rozważań, pozwalających na szczegółową i ogromnie cenną dla rozwoju teorii i praktyki bankowej analizę interakcji banków ze światem polityki, której efekty znajdują moje pełne uznanie ze względu na ich interesujące i pożyteczne cechy. Rezultaty tej analizy mają bowiem nie tylko walory poznawcze, ale skłaniają do poważnej, merytorycznej refleksji oraz inspirują do podejmowania dalszych badań, pozwalających na wszechstronne i wieloaspektowe, w miarę coraz pełniej objaśnianie, prezentowanie konsekwencji oddziaływania czynników politycznych na sektor bankowy.

Świadectwem tej, wyżej wyrażonej, mojej opinii o książce jest treść poszczególnych rozdziałów oraz zakończenia, w którym zaprezentowano rezultaty przeprowadzonych i przedstawionych badań.

Treść rozdziału I w pełni odpowiada jego tytułowi, który brzmi: „Cykl wyborczy i powiązania polityczne banków”. Jackowicz, zgodnie z wcześniejszą zapowiedzią, koncentruje tu swoją uwagę na realizacji czterech szczegółowych zadań badawczych odnoszących się do banków państwowych oraz wszystkich banków komercyjnych i dotyczących:

- ❖ zgodności z realiami przewidywań dwóch konkurencyjnych teorii objaśniających gospodarczy sens istnienia banków państwowych, tj. teorii społecznej użyteczności i teorii politycznych korzyści. Podstawą analizy są tu obserwacje dotyczące zmian polityki kredytowej banków państwowych w ramach cyklu wyborczego, uznanego za jeden z głównych obiektów zainteresowania autora w grupie czynników politycznych oddziałujących na sektor bankowy;
- ❖ wspierania lub nie, przez badania o zasięgu makroekonomicznym, teorii cyklu politycznego w gospodarce;
- ❖ określenia sfer, w których ujawnia się wpływ tworzonych w różnej postaci i nie-uwarunkowanych strukturą własności, powiązań politycznych banków,

W rozdziale tym zgodnie z ustaleniem dotyczącym głównego pytania badawczego dotyczącego zależności stopnia rozwoju gospodarczego i instytucjonalnego państw od roli czynników politycznych, autor wprowadził do rozważań te elementy szczegółowe piątego głównego pytania badawczego, które mają dać odpowiedź na pytanie: *czy w krajach o niższym stopniu rozwoju podatność banków na naciski pojawiające się w związku z cyklem wyborczym lub występowaniem powiązań politycznych jest większe niż w krajach o lepiej rozwiniętych instytucjach i wyższym poziomie zamożności.*

Struktura rozdziału bardzo dobrze służy realizacji tych zamierzeń. Obejmuje bowiem badania dotyczące trzech najbardziej istotnych, z punktu widzenia intencji autora, problemów dotyczących:

- ❖ relacji między cyklem wyborczym a gospodarczą rolą banków państwowych;
- ❖ relacji między cyklem wyborczym a przewidywaniami teorii cyklu politycznego w gospodarce;
- ❖ powiązań politycznych banków i ich konsekwencji.

Wyrażone przez autora, zarówno w treści rozdziału, jak i w podsumowaniu, spostrzeżenia, opinie i wnioski (odpowiedzi na pytania szczegółowe postawione w rozdziale I zostały usystematyzowane i zaprezentowane na końcu w postaci schematu) dostarczają poważnej porcji wiedzy odnoszącej się zarówno do aspektów teoretycznych, jak i praktycznych badanego tematu.

Natomiast wśród spostrzeżeń poczynionych na podstawie uzyskanych wyników za istotne, ważne głównie z praktycznego punktu widzenia, należy zaliczyć, te które wskazują, że:

- ❖ bezpośrednio działające czynniki polityczne mają mierzalny i ekonomicznie znaczący wpływ na funkcjonowanie banków i osiągane przez nie rezultaty finansowe;
- ❖ banki państwowe w okresie poprzedzającym wybory łagodzą swoją politykę kredytową;
- ❖ zaobserwowane zjawiska i procesy, oraz związane z nimi prawidłowości, trudno pogodzić z teorią społecznych korzyści;
- ❖ oddziaływanie powiązań politycznych przejawia się głównie w takich sferach jak: przyciąganie depozytów, alokacji kredytów, transformacji ryzyka oraz wyników finansowych;
- ❖ przypadki negatywnego wpływu personalnych powiązań ze światem polityki lub zaangażowania banków w proces polityczny przeważają nad korzystnymi zjawiskami.

Pierwszą z widocznych cech rozdziału II zatytułowanego „Polityczne powiązania klientów banku, a ich finansowanie” i poświęconego jednemu z tytułowych obszarów pośredniego oddziaływania czynników politycznych na banki, czyli wpływom wynikającym z posiadania przez owych klientów politycznych koneksji, jest szerokie i niezwykle cenne dla uzyskania wiarygodnych wyników wykorzystania doświadczeń zagranicznych i polskich, przeanalizowanie spraw związanych z:

- ❖ częstością i determinantami występowania powiązań politycznych przedsiębiorstw;
- ❖ dostępem do kredytu politycznie powiązanych przedsiębiorstw;
- ❖ kosztem kapitału obcego z pozacenowymi warunkami finansowania politycznie powiązanych przedsiębiorstw.

Jackowicz, skutecznie wykorzystując wynikające z przyjętej metody badawczej, analityczno-badawcze sposoby i instrumenty odzwierciedlające istniejący stan w praktyce polskiej i zagranicznej, gromadzi materiał poznawczy pozwalający na rozdzielenie odpowiedzi na pytanie znajdujące się na drugim miejscu listy pytań głównych pracy, poprzez formułowanie swojego stanowiska dotyczącego pomocniczych pytań szczegółowych o brzmieniu następującym:

- ❖ jak często banki mają do czynienia z politycznie powiązаныmi klientami?;
- ❖ czy politycznie powiązane przedsiębiorstwa mają ułatwiony dostęp do kredytu bankowego?;
- ❖ czy polityczne koneksje przedsiębiorstw wpływają na koszt kredytu i pozacenowe warunki finansowania?

W omawianym rozdziale autor w trakcie kolejnych etapów badań prezentuje wiele spostrzeżeń oraz formułuje opinie i wnioski pozwalające również na ustosunkowanie się do treści pytania szczegółowego mieszczącego się w ramach bloku pytań głównych (pytanie 5).

Zadanie badawcze, wynikające z tego pomocniczego pytania, odnosi się do wykazania tego, czy polityczne powiązania klientów banków mają większe znaczenie dla

decyzji banków w obszarze kredytowym w krajach rozwijających się czy w krajach rozwiniętych.

Dostrzegam i oceniam wysoko efekty przeprowadzonych rozważań w trzech wymienionych wcześniej obszarach. Do owych walorów zaliczam w szczególności:

- ❖ pkt. 2.1 – szerokie, wnikliwe i bardzo interesujące dokonanie przeglądu i podsumowania zagranicznych doświadczeń w zakresie częstości i determinant występowania politycznych powiązań przedsiębiorstw oraz prezentacja wyników autorskiego badania empirycznego przeprowadzonego na próbie spółek notowanych na warszawskiej giełdzie, z wykorzystaniem trzech rodzajów danych: o osobach piastujących funkcje publiczne, danych finansowych oraz danych o członkach rad nadzorczych i zarządów. Interesujące jest spostrzeżenie, że: *powiązania polityczne przedsiębiorstw w Polsce są równie powszechnym zjawiskiem jak w świecie...* i że: *portret typowego, politycznie ustosunkowanego przedsiębiorstwa jest podobny do kreślonego przez pozycje literatury przedmiotu;*
- ❖ pkt. 2.2 – w części rozważań dotyczącej doświadczeń zagranicznych opartych na literaturze przedmiotu, która – jak autor podkreśla – omawiane problemy dostępu do kredytu politycznie powiązanych przedsiębiorstw analizuje prawie wyłącznie na podstawie krajów rozwijających się, ustalenia wskazujące na to, że: *szczególnie cenne w obszarze zapewnienia preferencyjnego dostępu do kapitałów obcych, są silne występujące na kilku płaszczyznach jednocześnie powiązania polityczne oraz powiązania z wpływowymi politykami,* oraz że: *zmiany w sposobie finansowania działalności zachodzą po ustanowieniu powiązań politycznych.* Część dotyczącą doświadczeń polskich autor kończy stwierdzeniem, że: *otrzymane rezultaty dobrze wpisują się w zasadniczy nurt ustaleń referowanych w zagranicznej literaturze przedmiotu;*
- ❖ pkt. 2.3 – ustalenie, że wszystkie referowane w podrozdziale 2.3 badania, z wyjątkiem Blissa i Gula, wskazują na korzystanie przez politycznie ustosunkowane podmioty z lepszych warunków finansowania niż inne przedsiębiorstwa. Siła, a nawet samo występowanie oddziaływania czynników politycznych na cenę kapitałów obcych, są jednak często uwarunkowane *korzystaniem z oferty banków państwowych..., wpływami i rangą politycznych sojuszników..., umiejętnymi przewidywaniami wyników wyborczych... czy też przynależnością branżową...,* a potem na podstawie doświadczeń polskich stwierdzenie, że: *odmiennie zatem niż w literaturze przedmiotu, nie uzyskaliśmy potwierdzenia, że wpływ czynników politycznych na cenę kapitałów obcych ma charakter uwarunkowany.*

W podsumującym, bardzo istotnym z punktu widzenia poznawczego, schemacie odpowiedzi na pytania szczegółowe postawione w rozdziale drugim, na uwagę zasługuje wskazanie dotyczące również pytania 5.2 informujące, iż „literatura przedmiotu nie rozstrzyga, czy wpływ powiązań politycznych na decyzje kredytowe banków jest silniejszy w krajach rozwijających się niż w krajach rozwiniętych”.

Wysoce pozytywne wrażenie w omawianym rozdziale (opinia ta dotyczy również innych części pracy) czynią skrupulatne, szczegółowe i wieloaspektowe dociekania autora objaśniające zjawiska, procesy i tendencje oraz relacje między nimi zachodzące w analizowanych obszarach dotyczące zarówno prezentacji wyników badań zagranicznych znajdujących odzwierciedlenie w literaturze przedmiotu jak i rezultatów własnych obserwacji i ustaleń.

Kontynuacją wywodów prowadzonych w rozdziale drugim są rozważania w rozdziale trzecim, w którym obiektem zainteresowania naukowo-badawczego autora jest oddziaływanie politycznych powiązań klientów banków na profil ich ryzyka. Cztery grupy zagadnień dominują w rozważaniach tego fragmentu pracy. Są nimi:

- ❖ przejrzystość sytuacji finansowej politycznie powiązanych przedsiębiorstw;
- ❖ wartość rynkowa powiązań politycznych;
- ❖ specyfika działania politycznie powiązanych podmiotów gospodarczych;
- ❖ wyniki operacyjne tych firm (w tym obszarze wykorzystano doświadczenia międzynarodowe, krajów rozwiniętych Chin i Polski).

Dla zrealizowania postawionego we wstępie zadania polegającego na poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie główne związane z tytułem omawianego rozdziału, autor sformułował 4 pytania szczegółowe, których brzmienie wyraźnie wskazuje na charakter procedury analityczno-badawczej zastosowanej w tej części pracy. Oto owe pytania:

- ❖ czy polityczne koneksje oddziałują na przejrzystość sytuacji finansowej przedsiębiorstw?;
- ❖ jak rynek kapitałowy wycenia polityczne powiązania przedsiębiorstw?;
- ❖ jak koneksje polityczne zmieniają specyfikę działania przedsiębiorstw?;
- ❖ czy powiązania polityczne wpływają na wyniki operacyjne przedsiębiorstw?

W rozważaniach Jackowicz stara się (czyni to z powodzeniem) ustalić również, czy finansowanie politycznie powiązanych klientów ma odmienny wpływ na profil ryzyka banku w krajach rozwijających się i rozwiniętych.

Cechą szczególną postępowania analityczno-badawczego jest wykazana słusznie przez autora szczególna ostrożność formułowania opinii i wniosków na podstawie wykorzystanego w rozdziale materiału empirycznego. Wynika to głównie (wskazuje na to autor) z tego, że wiele aspektów omawianych zagadnień nie jest dostatecznie zbadanych, część prezentowanych badań posiada wysoce niejednoznaczną wycenę, ustalenia niektórych niezależnych badań są trudne do pogodzenia ze sobą.

Pomimo tych ograniczeń uznaję, że wiarygodność ostatecznych rezultatów rozważań jest duża. Do szczególnie istotnych ustaleń zaliczam następujące:

- ❖ w pkt. 3.1 – twierdzenie, że: *występowaniu politycznych koneksji towarzyszy mniejsza przejrzystość sytuacji finansowej przedsiębiorstwa* oraz sygnał o *nie-skuteczności wewnętrznych mechanizmach kontrolnych* oraz o formalnym traktowaniu *dobrych praktyk ładu korporacyjnego w politycznie powiązanych podmiotach*;

- ❖ w pkt. 3.2 – wskazanie, że: *pozytywne oddziaływanie czynników politycznych na wycenę rynkową spółek nie wygasa w krótkim okresie;*
- ❖ pkt. 3.3 – po dokładnym przeprowadzonym rozpoznaniu dorobku literatury przedmiotu oraz uwzględniając wyniki badań własnych ustalenie, że wprawdzie nie można na tej podstawie *udzielić prostej odpowiedzi na pytanie, jak obsługa politycznie powiązanych klientów oddziałuje na ryzyko banku, o tyle możliwe i wskazane jest sformułowanie zaleceń dla tzw. polityki kredytowej banków.*

Wysoko oceniam (dotyczy to również pozostałych rozdziałów) wysiłek autora owocujący prezentacją na zakończenie tekstu tego rozdziału, schematu dobrze usystematyzowanych i obrazowo ilustrujących wyniki rozważań, odpowiedzi na pytania szczegółowe postawione na początku omawianego fragmentu.

W sumie treść rozdziału to istotny, merytoryczny i metodologiczny wkład do ogólnego zestawu rezultatów przyjętych przez autora do realizacji zobowiązań naukowo-badawczych dotyczących roli czynników politycznych w bankowości.

Ostatni rozdział IV, zgodnie z tytułem poświęcony został wnikliwemu omówieniu wykorzystania przez banki narzędzi politycznych do kształtowania konkurencyjnego, regulacyjnego i nadzorczego otoczenia ich działalności oraz wpływu na to otoczenie określonych okoliczności z życia politycznego. Prezentowana jest tu również, w badanym zakresie, bankowość na tle innych rodzajów działalności gospodarczej.

Ważną cechą dociekań w tym rozdziale (informuje o tym już na wstępie rozważań autor) jest to, że w przeciwieństwie do poprzednich rozdziałów, dorobek literatury przedmiotu nie mógł tu być uzupełniony, ze względu na brak dostępu do niezbędnych danych, wynikami własnych (autorskich) badań empirycznych.

Pomimo tego ograniczenia Jackowicz podjął ambitny i trudny zamiar udzielenia odpowiedzi aż na 7 pytań szczegółowych. Skalę jego wysiłku badawczego ilustruje treść onych pytań:

- ❖ czy czynniki polityczne wpływają na czas podjęcia interwencji nadzorczej w przypadku zagrożonych banków?;
- ❖ czy czynniki polityczne oddziałują na czas i skalę pomocy publicznej udzielanej zagrożonym bankom?;
- ❖ czy banki wykorzystując polityczne koneksje są w stanie współkształtować przepisy regulujące ich działalność oraz natężenie konkurencji w systemie finansowym?;
- ❖ czy istnieje związek ogólnych cech systemu politycznego ze sposobem regulowania działalności bankowej i sprawowania nadzoru?;
- ❖ w jaki sposób banki tworzą mechanizmy oddziaływania na otoczenie regulacyjno-nadzorcze?;
- ❖ czy stałe oddziaływanie czynników politycznych na otoczenie regulacyjno-nadzorcze wyróżnia bankowość wśród innych rodzajów działalności gospodarczej;

- ❖ czy oddziaływanie czynników politycznych, w tym zwłaszcza koneksji politycznych na otoczenie regulacyjno-nadzorcze, jest większe w krajach rozwijających się niż w rozwiniętych?

Na rezultaty przeprowadzonego postępowania analityczno-badawczego składa się nie tylko doskonale zaprezentowany materiał poznawczy odzwierciedlający usystematyzowany obraz wyników badań przedstawionych w bogatej literaturze przedmiotu, ale też merytoryczna podstawa do formułowania wniosków i wykorzystania refleksji z nich płynących dla kształtowania przyszłych rozwiązań w sferze regulacyjnej banków.

O walorach wyników rozważań świadczy zarówno syntetyczna treść zawartych w końcowym schemacie odpowiedzi na pytania pomocnicze, jak i obszerny zbiór szczegółowych spostrzeżeń i ustaleń sformułowanych w poszczególnych fragmentach omawianego rozdziału.

Zakończenie stanowi bardzo dobrze skonstruowany, podsumowujący rezultaty przeprowadzonych rozważań, fragment pracy. Istotnymi jego cechami są:

- ❖ przekonująca prezentacja uzyskanych odpowiedzi na główne pytania badawcze obejmujące zarówno część opisową, jak i bardzo dobrze opracowany schematowych odpowiedzi;
- ❖ wskazanie na charakter wniosków, które są zarówno natury poznawczej, jak i mają praktyczne implikacje, z zaznaczeniem możliwości ich wykorzystania;
- ❖ postulowanie dalszych badań w omawianej dziedzinie, traktowanych jako niezbędne do uwzględnienia w programach badawczych dotyczących sektora bankowego, jako wiodącego ogniwa we współczesnych systemach finansowych.

Bibliografia jest imponująca. Obejmuje zestaw 285 pozycji najbardziej istotnych dla rozpoznania relacji zachodzących między praktyką a mechanizmami funkcjonowania i ich efektów w sektorze bankowym.

Zbliżając się do końca recenzji książki Krzysztofa Jackowicza pragnę potwierdzić, że w pełni została zrealizowana jego deklaracja wyrażona we wprowadzeniu o tym, że efekty podjętego wysiłku naukowo-badawczego mają wzbogacić istniejący dorobek literatury przedmiotu w trzech obszarach dotyczących:

- ❖ zaprezentowania wyników własnych analiz empirycznych prowadzonych samodzielnie lub w zespołach badawczych;
- ❖ podjęcia próby integracji dorobku literatury przedmiotu;
- ❖ aktualności problemów analizowanych w pracy.

Wydając pochlebne opinie o całej pracy i poszczególnych jej częściach, chciałbym podkreślić zwłaszcza to, że:

- ❖ nie mam wątpliwości co do słuszności wyboru tematu pracy, precyzji dotyczącej ustalenia zadań badawczych (w tym przypadku głównych i pomocniczych pytań badawczych), doboru i wykorzystania metody badawczej oraz sposób i instrumentów wykorzystanych w postępowaniu analityczno-badawczym;

- ❖ doceniam systematyczność i konsekwencję w realizacji wytyczonych celów i w gromadzeniu merytorycznych argumentów na rzecz słuszności sformułowanych wniosków;
- ❖ uważam, że struktura całej pracy oraz jej poszczególnych rozdziałów dobrze służy pomyślnemu wykonaniu przyjętych zobowiązań naukowo-badawczych;
- ❖ wysoko oceniam to, że wszystkie sformułowane w pracy oceny, wnioski i postulaty oparte są na efektach uzyskanych w trakcie rzetelnie przeprowadzonych analiz;
- ❖ dostrzegam i doceniam wykorzystanie bogatej literatury przedmiotu oraz wyników własnych badań oraz umiejętność pożytecznego łączenia w prowadzonych dociekaniach aspektu systemowo-teoretycznego omawianych zagadnień oraz rezultatów badań empirycznych.

Rezultaty dociekań profesora Jackowicza są godne uznania, uwagi i rozpatrzenia możliwości ich wykorzystania w ocenach działania czynników politycznych o bankowości, a także w tworzeniu programów rozwoju sektora bankowego jako wiodącego ogniwa systemu finansowego w Polsce.

Gorąco polecam recenzowaną książkę wszystkim czytelnikom, którzy cenią oryginalność i odpowiedzialność naukowo-badawczą autorów dostarczających nam potężną porcję nowej wiedzy, mogącej być z pożytkiem wykorzystanej w doskonaleniu funkcjonowania współczesnej bankowości.